

Dopis č. 9 (49)

Praha, 12. července 1979

Vážený a milý příteli,

chápu Tvou nervozitu i nervozitu Tvých přátel. Jsme všichni poněkud nervózní; to přece byl a je také cíl státních orgánů, které se chystají inscenovat politický proces s deseti nebo jedenácti členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Po mém soudu však není důvodů pro nějakou skleslost nebo dokonce paniku. Je ovšem zapotřebí strážlivě a věcně hodnotit skutečnost. Dnes je už jasno, že proces bude; nedávný proces se Zmatlíkem ukazuje, že si na nějaký čas budeme muset zvyknout na velmi tvrdé tresty. Jestliže Zmatlík byl potrestán nepodmíněně ve výšce 3 a půl roku, musíme očekávat řadu mnohaletých trestů v případech tzv. „pražské desítky“ (jak se už tento název pomalu ujímá), neboť jednak budou všichni souzeni podle druhého odstavce § 98 tr. zákona (kdežto Jan Zmatlík byl souzen podle odstavce prvního), jednak jejich „provinění“ je nepoměrně větší a vážnější (Zmatlík jen opisoval a podle obžaloby se „chystal rozšiřovat“ texty, které napsali jiní – např. Josef Hora v roce 1929 nebo Václav Havel v roce 1975, přičemž ani básník Hora, ani dramatik Havel zatím za své texty souzeni nebyli –, kdežto „pražská desítka“ spolu a dalšími členy Výboru citovala úřední dokumenty ve vlastních sděleních, jež skutečně zveřejňovala). A má-li mít takový téměř „monstrproces“ nějaký smysl, musí po něm následovat procesy další, s neméně tvrdými tresty.

Proč si myslím, že přesto přese všechno není důvod k panice? Inu proto, že k tomu dochází po půl třetím roce práce Charty 77 a po více než ročním působení samotného Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Kdybychom vycházeli z předpokladu, že tady opravdu jde o nějakou trestnou činnost, pak bychom museli dospět k závěru, že pracovníci prokuratur a Bezpečnosti postupovali krajně laxně a neodpovědně, jestliže nezakročili dříve. Měli by být proto voláni k odpovědnosti. Je ovšem zřejmé – a nám to je přece z dosavadních zkušeností dobře známo –, že postup Bezpečnosti bylo možno až dosud nazvat jakkoliv jinak, jenom ne jako laxní nebo třeba jenom mírný. Určité kruhy vyvozovaly značný tlak k ostrým postihům a zřejmě byly v řadě případů z jiných stran (zejména ze strany politiků) brzděny. Jestliže nyní konečně dochází k velkému procesu (který navíc asi nezůstane jediným), znamená to, že se v řadách vládnoucích vrstev změnila situace. Pro tuto změnu jsou charakteristické především dvě základní skutečnosti. Za prvé vzrůstá nervozita v očekávání, jak bude vypadat příští politická a státní reprezentace v Sovětském svazu a jaký bude její hlavní politický kurs; za druhé pak se dostáváme nejenom spolu s celým blokem, ale zejména relativně uvnitř bloku do velkých ekonomických potíží. V obojím můžeme spatřovat dva hlavní motivy toho dost málo chytrého nápadu, uspořádat teď politický proces.

Povšimněme si projevu vedoucího československé delegace na 33. zasedání RVHP. Předseda vlády L. Štrougal uvedl, že se ČSSR orientuje „na osvojení výroby základního zařízení pro jaderné elektrárny“ a že v tom smyslu „jsme přistoupili k rozsáhlé výstavbě strojírenských a metalurgických kapacit, a to jak pro vlastní potřebu, tak pro vývoz“. (Každému je jasné, v jakém poměru.) „Tato orientace představuje základní strukturální změnu našeho strojírenství a její realizace je natolik náročná, že podstatně limituje naše možnosti rozvoje ostatních strojírenských oborů“. „Je proto přirozené, že efektivnost této výroby je pro nás zásadní otázkou.“ (Tady ovšem je nutno se tázat, zda se orientace na těžké strojírenství může vůbec u nás, v našich podmínkách někdy v budoucnu ještě stát efektivní.) Formulace předsedy vlády

zřetelně svědčí o tom, že si je problematičností celé naší situace do veliké míry vědom. „Za uplynulé tři roky nejsou v některých úsecích plněny plánované záměry a ... nedosahujeme žádoucího růstu efektivnosti národního hospodářství. Dosud jsme plně nezvládli důsledky, které mají pro naši ekonomiku závažné a zřejmě trvalé změny ve světovém hospodářství a rovněž se nám zatím nedaří vyrovnat se s novými vnitřními podmínkami, do nichž československá ekonomika vstoupila. Jde zejména o zabezpečení národního hospodářství palivy a energií, zvládnutí problémů v investiční výstavbě, i rychlejší technický pokrok v řadě odvětví a zajištění rovnováhy v platební bilanci. Tuto situaci v letošním roce ještě dále zhorší vážné potíže v zemědělství způsobené velkým suchem v jarních měsících a dalšími nepříznivými klimatickými podmínkami.“ Tedy problémů nad hlavu. Předseda vlády proto naléhá „na urychlené dořešení dosud otevřených otázek při koordinaci pětiletých plánů na léta 1981 až 1985 na úseku paliv, energie a základních druhů surovin“, neboť „přes obrovské úsilí a značné investiční prostředky zůstává nedostatek minimálních přírůstků paliv a energie jedním z nejvážnějších limitujících činitelů rozvoje našeho národního hospodářství na léta 1981 až 1985, a to i za předpokladu, že uvažujeme s nižším tempem jeho rozvoje ve srovnání s touto pětiletkou“. (Jak je známo, už i v této pětiletce toto tempo silně vážlo.)

Na této nepříliš příznivé hospodářské situaci se zajisté podílejí různé faktory. Víme, do jakých potíží se dostávají i dobře fungující ekonomiky předních kapitalistických států v důsledku naftové krize. Některé příčiny našich potíží jsou nepochybně mimo náš dosah. Jde však o to, že dlouhodobou nesprávnou strategií, která vůbec nepřihlíží k našim domácím předpokladům a možnostem a která zejména vůbec zanedbává otázky, co budeme dělat za deset, dvacet, třicet let, své objektivní těžkosti nejenom nesnižujeme a neřešíme, nýbrž zvětšujeme a kumulujeme. To se jednou musí projevit radikálnějším způsobem než jakému jsme v posledních letech zvyklí. Tady nepomohou drobné úpravy cen. Rozumná vláda ve skutečně konsolidované společnosti by se mohla v krizové situaci obrátit k občanům se žádostí o porozumění a dočasné oběti. Ovšem jen za předpokladu, že společnost má důvěru v její odborný i politický um, tedy že má důvěru v to, že oběti bude co možno nejméně a že se maximálně vyplatí do budoucna. Marné oběti jsou lidem – a právem – vždycky proti mysli. Taková důvěra však není možná tam, kde vláda své potíže (a potíže celé společnosti) utajuje. Proto je nutno uvítat, že po řadě let předseda vlády začíná mluvit o našich potížích před takovým grémiem, jako je zasedání RVHP. Dříve nebo později bude muset mnohem otevřeněji mluvit také na domácím fóru (je příznačné, že tentokrát byl projev předsedy vlády v celém domácím tisku – s výjimkou Zemědělských novin – podstatně zkrácen o některé důležité partie; je pravděpodobné, že toho řekl ještě víc, o čem se u nás psát vůbec nebude).

V rozumné logice by bylo revidování nesmyslné a škodlivé politiky potlačování kritických hlasů uvnitř společnosti, ukončení politiky masového „zákazu zaměstnání“ pro tisíce kvalifikovaných odborníků a linie jakéhosi politického „smíření“, překonání a zrušení bariér, uměle před lety vytvořených, a sjednocení obou národů a celé společnosti k úsilí o překonání těžkého období, do kterého vstupujeme. Co znamená a o čem svědčí skutečnost, že paralelně s prvními známkami toho, že vláda si potíže uvědomuje a že o nich začíná mluvit, zahajuje politické procesy s tvrdými tresty? Má snad někdo dojem, že zastrašení je nejlepším prostředkem k tomu, jak lidi přimět, aby více a lépe pracovali? V překonávání těžkostí se těžko budeme moci obejít bez nejrůznějších špičkových technik, jež budeme muset dovážet ze

Západu, protože zaostáváme (zase z politických příčin). Má snad někdo za to, že bude snadnější dosáhnout této pomoci, když zastánci lidských práv poputují do kriminálů?

Tady něco nehraje. Jeden a týž člověk, jedna a táž skupina nemohou chtít obojí. Jsou tu tedy nejméně dvě tendence, dvojí linie. Jedna linie momentálně prosadila inscenaci politického procesu; nikoliv proto, aby té druhé linii, která chce reformovat ekonomický mechanismus, pomohla, nýbrž aby jí ještě ztížila situaci. Byl by na velikém omylu ten, kdo by se domníval, že se tu etablovaný režim jako celek jednotně rozhodl pro potlačení lidských práv a společenské kritiky. Likvidace Výboru a – vposledu – likvidace Charty není hlavním ani posledním cílem těch, kteří připravili proces a připravují další procesy po něm. Tady jde o zápas uvnitř establishmentu, kde si jedni uvědomují, že bez podstatných korektur se jít dál už nedá, a kde se ti druzí každé změny panicky strachují, protože vědí, že normálně fungující společnost jejich služeb vůbec nebude mít zapotřebí. A tak docela paradoxně ti, kteří nejvíce stojí o to, zachovat status quo, nejvíc svou zaslepeností přibližují jeho změnu a pád.

A v tom vidím spíše důvod k naději než k resignaci a zoufání. Doba, která přichází, nebude snadná, zejména pro nás uvědomělé zastánce lidských svobod a občanských práv nikoliv. Přejícná doba si od nás vyžádá asi nejednu oběť. Ale nic nepřichází nikdy zadarmo. O odvalu a statečnost těch, kteří už předem mají vítězství v kapse, není co stát. A kdo se bojí, nesmí do lesa. Čeká nás válka nervů; může nás povzbudit, že válka nervů čeká také naše protivníky. Ti bojují jen za své dobré bydlo a mají co ztratit. My bojujeme za právo, spravedlnost, za lidskou svobodu a za pravdu – to je něco, co nám nikdo nikdy nevezme, co nemůžeme ztratit, co můžeme jenom získat. Druzí se k nám přidají, až jim někdo sáhne na to, co mají a s čím pravidelně počítají. Nemá smysl jim to vyčítat. Pravda a právo v dějinách pravidelně vítězily jen s pomocí těch, jimž šlo především o vlastní zájem. Emanuel Rádl v tom smyslu prohlásil, že pravda nemůže být nikdy na tomto světě prosazena bez kompromisu se skutečností. Sluší k tomu dodat, že musíme dát velký pozor na to, aby šlo opravdu o skutečnost a nikoliv o zdání, o kulisy, o relikty něčeho, co už patří minulosti. Kompromisy jsou možné, ale jen za dvou podmínek jsou čestné: že jde o kompromis se skutečností (a ne s nějakým násilníkem), a že jde o kompromis ve jménu pravdy (a ne ve jménu nějakých přizemních cílů a zájmů). Téze, že politika je umění možného, je vadná, protože jí chybí smysl pro páteř každé politiky, jímž je nějaké „ve jménu“.

Stručně shrnuto: stíhání deseti (či vlastně jedenácti) členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných je v dané situaci hrubá politická chyba. Je to precedens, které nebude moci být důsledně následováno v dalších akcích. Za jedenáct členů Výboru, kteří jsou ve vazbě, se přihlásilo k práci ve Výboru nových dvanáct lidí. Není ovšem na první pohled nic snazšího než zavřít další členy Výboru; jenže by to byla další těžká chyba. Je možno zavřít i mluvčí Charty 77 a spolu s nimi celou řadu jiných signatářů. Staří Řekové říkali, že koho chtějí bozi zničit, toho oslepí. Nemůžeme nikterak vyloučit, že budou vyvoláni běsi (ovšem mně se to vůbec nezdá pravděpodobné). Ale bude to možné leda jen na krátkou dobu. Budoucnost tzv. reálného socialismu stojí a padá s uskutečněním elementárních politických a hospodářských reforem, jimiž by se naše společnosti vrátily ze scestí, na němž jsou, na cestu respektu jak k svobodám a právům člověka, společenských skupin, národních skupin a celých národů, tak respektu k neoddiskutovatelným ekonomickým skutečnostem a zákonitostem, a nimiž jsou naše společnosti na štíru.

Jedna věc je ovšem na pováženou. Pokus řešit hospodářské potíže paralelně s eskalací politických represí nebo dokonce přímo pomocí takových represí není jen hloupý, ale především nebezpečný. Vnáší do nevyvážené, vnitřně rozporné společenské situace výbušný prvek. Zatlačuje do řad potenciální a dokonce aktuální politické opozice stále širší vrstvy obyvatelstva; důsledkům pak je nucen čelit novou eskalací represe. To nemůže skončit dobře, na to jsou historické doklady. Pro společnost to znamená obrovská břemena, ale pro establishment zcela speciální rizika. Myslím, že by představitelé režimu měli vzít vážně slova prof. Charlese Taylora, který po své návštěvě v Československu mj. prohlásil, že „Západu velmi záleží na tom, aby společnosti ve Východní Evropě pokračovaly k liberalizaci spořádaně, tak aby neohrozily bezpečnost Evropy. Proto tzv. Chartisté v Československu, postupující umírněně, nebojují jen za své spoluobčany, ale za celou Evropu“.

Ze všech těchto důvodů je třeba udělat všechno, co je v našich silách, abychom nežádoucímu zostřování situace zabránili. Toho pochopitelně nedosáhneme žádnou ústupností, ale nedosáhneme toho ani pokusem o konfrontaci. V jakékoli přímé konfrontaci jsme předem diskvalifikováni. Nemůžeme jen zatvrzele setrvávat na pozicích, ať jsou jakkoliv ohroženy, ale musíme vynalézavě otevřít nové fronty kontaktu a zejména občanských iniciativ. Taktickou chybou na naší straně je právě nedostatek nových forem uplatňování občanských práv v rovinách a oblastech, jichž si zatím žádná iniciativa nepovšimla. Jenom rozvinutím takových nových aktivit můžeme skutečně realizovat své poslání, své svobody a svá práva. A v tomto směru má sledování, jak náš stát plní závazky, které na sebe v Helsinkách a ratifikací mezinárodních paktů vzal, jenom pomocnou, podpůrnou a okrajovou úlohu. Je to úloha významná, ale z podstaty věci druhořadá. Bylo by marné a zbytečné vést zápas o lidské svobody a nezadatelná práva, když by jich nikdo nechtěl použít, když by je nikdo nerealizoval svou iniciativou, svou tvůrčí aktivitou.

Mám za to, že naší zásadou musí zůstat veřejnost naší činnosti. Nikdy se nesmíme nechat znovu zatlačit do jakési „ilegality“, tj. do způsobu činnosti, který resignuje na svou veřejnost. Samozřejmě že to, co má takový veřejný charakter, může mít povahu viditelné části ledovce; ale ztráta této viditelné, vynořené části znamená, že celý ledovec jde ke dnu. Nikdo se rád nevrhá do průšvihů a těžkostí; ale situace je taková, že vždycky někdo ty průšvihy a těžkosti na sebe musí vzít. A když je jimi zavalen, musejí mu ze solidarity ulehčit další, kteří zatím pracovali nenápadně a poměrně nerušeně – jinak bude ztraceno vše. V současné chvíli není rozhodující žádná otázka taktiky dalšího postupu obhájců lidských práv; o budoucnosti „zákonného odporu“ (jak o něm mluvil Karel Havlíček) se bude rozhodovat mimo rámec aktivit Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, totiž v širokých občanských kruzích.

Charta 77 totiž dokonale splnila své poslání. V situaci, kdy náš stát podepsal helsinské závazky a kdy ratifikoval oba mezinárodní pakty o lidských právech, vznikla Charta 77 jako experiment, v němž se má ukázat společenská a politická situace v pravém světle. A to se stalo. Texty mluvčích Charty 77 ukázaly v obecné anebo souborné podobě, jak jsou u nás nejenom tyto mezinárodní závazky (které se ovšem staly součástí našeho právního řádu), ale dokonce naše vlastní zákony ze strany úřadů a státních orgánů porušovány a svévolně interpretovány nebo zneužívány. Nejprve se v reakci na to strhl obrovský pokřik, že to jsou pomluvy a lži; potom hysterie opadla a stíhání obránců lidských práv se schovávalo za nějaké vymyšlené nebo vyprovokované záminky. Na nižších úrovních nebo v případech méně známých lidí

docházelo však nadále k flagrantnímu meritornímu porušování helsinských závazků, ovšem ve stínu osudů těch signatářů Charty 77, kteří byli po světě známí a slavní. Proto také například Václav Havel psal Mezinárodnímu PEN klubu o případu několika brněnských hochů, kteří byli tvrdě odsouzeni za to, co jemu a dalším známějším lidem je tolerováno. Cílem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných bylo soustavně upozorňovat na porušování zákonů zejména v takovýchto případech, které by unikly pozornosti naší i světové veřejnosti. I když samozřejmě v existujících podmínkách nebylo v jeho možnostech ani zdaleka se přiblížit úplnému přehledu všech oficiálních nezákonností, k nimž v naší společnosti dochází, poskytl až dosud bohatý materiál pro každého, kdo by chtěl posoudit, zda náš stát své mezinárodní závazky ve věci lidských a občanských práv plní či nikoliv. Tím také Výbor své poslání jakéhosi experimentu dokonale splnil. Tečku za celou záležitostí udělá velký proces s „pražskou desítkou“ a eventuální další procesy, pokud k nim dojde. Neboť připravovaný pražský proces už se nemá skrývat za nějakými záminkami, ale má být zjevně procesem politickým a namířeným proti činnosti, která je mimo veškerou rozumnou pochybnost v naprostém souladu s lidskými a občanskými právy a dokonce s občanskými i lidskými povinnostmi vůči druhým občanům a druhým lidem.

Samozřejmě je velmi smysluplné se s tímto důkazem „*urbi et orbi*“ nespokojit, ale v práci pokračovat, aby bylo dosaženo nápravy. Ale tím vlastně začíná nová kapitola naší aktivity. Nechají-li politické orgány k procesu (ev. k procesům) dojít, nemůžeme jim v tom zabránit ani my, ani protesty, přicházející z celého světa. Jejich rozhodnutí však povede k důsledkům, které sice neplánují a možná ani nepředvídají, ale které na ně dolehnou s veškerou tíží. Bohužel zasáhnou tyto důsledky alespoň zprvu i nás a celou naši společnost. Nezbývá, než abychom se pokusili neblahé společenské důsledky možného nepříznivého politického, společenského i hospodářského vývoje příštích několika let co možná omezit a připravit předpoklady k jejich překonání a nápravě. To se však po mém soudu už vymyká z možností, jimž dalo rámeček ustavující prohlášení Charty 77. Politická reprezentace se dopustila nejvážnější chyby, že nepřijala nabízený rozhovor a že neumožnila ani první kroky ke skutečnému znormálníování života v našich zemích. Po případném procesu už takový rozhovor asi nebude možný.

Tvůj

Ladislav Hejdlánek